

Kritinis ugdymas kaip Paulo Freire's pedagogikos pagrindas

Natalija Kravčenko

Vienas ryškiausių šiuolaikinės užsienio pedagogų plejados atstovų yra Paulo Freire - žymus brazilų pedagogas, aktyvus humanistas, filosofas, žmogus, savo gyvenimą paskyręs plačiųjų Brazilijos sluoksnių švietimo darbui. P. Freire's sukurta švietimo teorija remiasi įsitikinimu, jog kiekvienas žmogus, netgi paties mažiausio išsilavinimo, turi gebėjimų vertinti jį supantį pasaulį. Pagal tai, kaip išnaudojamosios masės kritiškai suvokia savo asmeninį ir socialinį gyvenimą, aptinka jo prieštaravimus ir iškelia priežastis bei galimus jų padarinius, išmokstama paversti šią realybę praktine veikla. Būdami įsitraukę į supančios aplinkos pertvarkymus, žmonės aiškiau suvokia egzistuojančius tarpusavio ryšius, gerėja jų kritinis sąmoningumas. Sąvoka „sąmonės prabudimas“ reiškia augantį objektyvumą ir kritinį realybės, siekiant ją pakeisti, suvokimą. Šis išskirtinis bruožas iškeliama P. Freire's švietimo teorijoje, kuri išpopuliarėjo kritinio ugdymo pavadinimu. Idėjos buvo apibūdintos P. Freire's knygoje „Išnaudojamųjų pedagogika“, išleistoje 1970 m. Ši pedagogika yra visiškai vadinamojo banko indėliais besiremiančio ugdymo priešingybė, nes pastarasis tik paaštrina išnaudojimo sistemą.

Banko indėliais besiremiantis ugdymas	Kritinis ugdymas
1. Subjektas: mokytojas (aktyvus). Objektas: mokinys (pasyvus).	Subjektas: mokiniai ir mokytojas. Objektas: mus supantis pasaulis.
2. Pedagogo vaidmuo: sudėti žinias (mokymo turinį) į „tuščius indus“ (t. y. mokiniai neturi jokio išsilavinimo).	Pedagogas, iškeldamas problemą, rekonstruoja realybę, kurią mokiniai suvokia ir analizuoja. Mokymo turinys įsisauginamas atsižvelgiant į mokinių interesus.
3. Ugdymo tikslai mokiniams primetami iš šalies.	Ugdymo tikslai atitinka mokinių lūkesčius.
4. Žinios pateikiamos „sukramtytos“, bet koks kūrybiškumas atmetamas. Ugdymas susiaurinamas iki įsiminimo.	Žinios skatina abejojimą: šis privalo skatinti dialogą, kritinį suvokimą ir kūrybinį aktyvumą. Ugdymas – kūrybinis procesas.
5. Autoritarizmas, spaudimas iš išorės, manipuliavimas, lozungai, „kultūrinė prievarta“.	Dialogas, išlaisvinimas, kultūrinis bendradarbiavimas.
6. Žmonių pritaikymas prie realybės.	Radikalūs realybės, atsižvelgiant į žmogiškuosius poreikius, pokyčiai.
7. Problemos reiškia pralaimėjimą.	Problemos skatina ieškoti jų sprendimų būdų.

Pagal P. Freire's ugdymo metodą, kiekviena mokymo bei pedagoginė veikla – mokymas, dėstymas, auklėjamasis darbas – turi paklusti sunkiai, tačiau ypač svarbiai savojo kultūrinio palikimo išisąmoninimo fazei. Esmė yra ta, jog reikia kurti tokias situacijas, kurių dėka mokinys, studentas arba klausytojas suvoktų, jog mokymo kursą pradėjo nuo jau žinomų jiems dalykų, skatinančių norą sužinoti daugiau. Bemokslių žmonių nėra, nes niekas nepradeda nuo nulio. Visi esame proceso, prasidėjusio gerokai iki mūsų, vaikai.

P. Freire's nuomone, ugdymo proceso niekada negalima laikyti baigtu. Tai reiškia, kad žmogaus gebėjimas interpretuoti supančio pasaulio reiškinius keičiasi, darosi sudėtingesnis priklausomai nuo atsiveriančių perspektyvų ir daug kur yra sąlygojamas mokymo turinio, kurį būtina kurti ant „apibendrinamųjų“ temų ir „stimuliuojančiųjų“ idėjų pagrindo, kad ši virstų „išlaisvinančia pažinimo forma“. Šis būdas iš esmės skiriasi nuo būdų, pagrįstų vadinamaisiais „intereso centrais“, kuriuos savo laiku labai propagavo naujojo auklėjimo šalininkai. Pagrindines žinias jie grupavo apie konkrečias, iš anksto atrinktas temas – be pačių mokinių dalyvavimo, nesiremdami jų praktine patirtimi. Taigi priešingai negu esant statinei žinių struktūravimo formai, paprasčiausiai pritaikančiai esamą sistemą prie naujų aplinkybių, šios nekeičiant, prieš akis mums iškyla neribotų potencialių galimybių pedagoginė sistema.

Didelį dėmesį P. Freire skiria dialogui. Dialogas – tai įrankis, su kurio pagalba žmogus turi galimybę prisiliesti prie kito žmogaus vidinio pasaulio ir, kiek tai įmanoma, apmąstyti savo paties vietą žemėje. Pasak P. Freire's, bendravimas – esminis žmogaus bruožas. Be dialogo žmogaus pasaulis neįmanomas. P. Freire mano, jog dialogas būdingas raštingumo mokymo procesui. Egzistuoja dialogu gristas ryšys tarp skaitytojų ir tekstų, kuriuos jie skaito, t. y. esama savitarpio ryšių su tekstu, kada tekstas „bendrauja“ su skaitytojais tuo metu, kai šie kai šie „bendrauja“ su tekstu. Skaitytojai turi pritaikyti idėjas, kurias jie ima iš tekstų, prie gyvenimo realiųjų ir, be to, remis savo pačių patirtimi, interpretuojant bei „perrašant“ tekstus.

Ugdymo (arba pedagoginis) dialogas visuomet numato kryptingą bendravimą, tokio dialogo tikslas – kritinis specifinio dalyko, problemos ar temos tyrimas ieškant esminės mokomojo objekto prasmės.

Dominuojančiu visų P. Freire's darbų, nagrinėjančių raštingumo mokymo problemas, bruožu laikytinas kritinis požiūris į skaitymą ir rašymą. „Nesvarbu, kokio amžiaus vaikus mokome – nuo ikimokyklinukų iki vyresniųjų klasių mokinių mokymas kritinio skaitymo yra be išlygų svarbus ir lemiamas“ (Dillon, 1985, p. 19). Malonumą skaitymas suteikia tik tuomet, kai jis tampa aktyviu, dialogizuotu, kritiniu procesu; knygos tampa „geros“, kai jas įmanoma kritiškai vertinti. Skaitymas negali tapti suvokimu, kol jis netampa kritiniu. P. Freire pabrėžia, kad niekas nepajėgus perskaityti nė žodžio neturėdamas jau įgytos bendravimo su pasauliu patirties. P. Freire'i kritinis raštingumo mokymas yra tiek rašto mokymas (supažindinimas su raidėmis, žodžiais ir sakinio sudarymo taisyklėmis), tiek savito požiūrio į supantį pasaulį formavimas. Būti raštingam reiškia ne tik išmanyti kalbos gramatiką, bet ir norėti aktyviai dalyvauti visuomenės, kurioje gyvename, transformavimo procese. Būti išsilavinusiu žmogumi, anot P. Freire's, reiškia priešintis toms aplinkybėms, kurios skatina išnaudojimą, ir šitaip siekti daryti pasaulį geresnį. Suprantama, šios idėjos visada aktualios, o ypač besikeičiančiame šiandienos pasaulyje, kuris tampa vis sudėtingesnis dėl jame vykstančių demokratinių pokyčių.

Literatūra

Dillon, D. (1985). *Reading the world and reading the word: An interview with Paulo Freire*. Language arts, 62, 15–21.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Harmondsworth: Penguin.

de Kadt, E. (1979). *Catholic radicals in Brazil*. London.

Roberts, P. *Critical literacy, breadth of perspective, and universities: Applying insights from Freire*. Studies in higher education, 21, 149–163.

Natalija Kravčenko – mokslinio metodinio kritinio ir vaizdinio mąstymo ugdymo centro „, Intelektas vadovė, KMUSR Programos Ukrainoje direktorė.
